

ВЕРШЫ Я. ЖУРБЫ З ЛІНГВАТЭКСТАЛАГІЧНАГА ПУНКТУ ГЛЕДЖАННЯ

This article represents generalization of the main results of the research conducted on a material of poetic works of Yanka Zhurba. Are considered interaction of the lyrical and publicistic components creativity, influence of this interaction on language of poems (character of offers, lexicon, phraseology), features of a rhyme and a stanza structure.

Жыццёвы шлях Янкi Журбы (сапраўднае імя – Іван Якаўлевіч Івашын) склаў 83 гады і прыпаў адразу на некалькі этапаў развіцця беларускай літаратуры – пачынаючы з 1909 г., калі ў газеце «Наша ніва» быў апублікаваны першы верш паэта «На беразе Дзвіны» (у пазнейшых выданнях друкаваўся пад назвай «Над Дзвіной»), і заканчваючы шасцідзясятымі гадамі XX ст. (нагадаем, што памёр паэт у 1964 г., а апошнія прыжыццёвыя кнігі «Ясныя шляхі» і «Светлыя дні» выйшлі ў 1959 г.) [1].

Адметнай асаблівасцю паэзіі Янкi Журбы (тут і далей усе прыклады прыводзяцца паводле выдання: [2]) з'яўляецца надзвычай ігчыльнае перапляценне лірызму і публіцыстычнасці, прычым у вершах, прысвечаных прыродзе або каханню («Каханне», «У летнюю ноч», «Санет» і інш.), відавочна пераважае першае; у вершах, што ўслаўляюць сацыялістычны лад жыцця або клічуць да змагання з несвабодай і ворагамі («За айчыну», «Вокліч», «Годзе плакаць!...» і інш.), – другое, параўн.:

Сад у кветкі прыбран,

Як нявеста, стаіць,

А над ім запаліліся зоры.

Між вішнёвых галін

Мы з табою адны

Ў гэтым садзе – ў таемным прасторы.

Тут мы ждзем салаўя,
Звонкай песні яго,
Прыслухаемся к шэптам ночы.
Я цалую у шчокі,
У вусны твае,
Ў твае мілыя карыя вочы.
<...>

Ў гэту майскую ноч,
Што так памятна нам,
Летуценні аб шчасці збыліся.
Во і золак зірнуў,—
Твае вочы ясней...
Промні сонца наўкол паліліся...

(«Каханне»)

Гэй, упаднікі, шкада вас:
Ці не годзе вам стагнаць?
Не губіць жыццё нам трэба,
Час нам шчасце будаваць.
Ўсім нам знойдзеца тут праца:
Трэба паўшых нам узняць,
Трэба сонных разбудзіць нам...
Хутка ж! Час не марнаваць!

<...>

Нам не грозны перашкоды:
Грамада – вялікі гмах.
Закрашуюць нашы нівы
На працоўных на палях.
Годзе ж, годзе сумаваць вам,
Годзе дарам слёзы ліць!
Ёсць за што ў жыцці змагацца,
Ёсць у ім што палюбіць.

(«Вокліч»)

Публіцыстычны і лозунгавы характар некаторых вершаў Я. Журбы прыводзіць да таго, што некаторыя вершы складаюцца амаль толькі з пабуджальных (паводле мэты выказвання) і клічных (паводле эмацыянальнай насычанасці) сказаў. У гэтым плане трэба адзначыць верш «Касцёр», прысвечаны працаўнікам асветы; пабуджальны па сваёй накіраванасці, гэты верш складаецца з 8-і строф, якія па структуры супадаюць са сказамі, і 6 з іх з'яўляюцца клічнымі:

*Падкладайце, браты,
Ў касцёр дроўцаў хутчэй,
Каб не згас наш агонь,
Каб пылаў ён ярчэй!*

*Тым, хто ў цемры жыве,
Каб свяціў наш касцёр,
Каб маланкай наўкол
Свой агонь распрасцёр!*

*Каб наш шлях асвятляў,
Каб ён вечна гарэў;
Хто ў бяздоллі жыве,
Каб той сэрца сагрэў!*

*Хай яго адусюль
Браты бачаць мае;
Думкі нашым святлом
Хай распяляць свае.*

У вершах «нелірычнай» накіраванасці Я. Журба шырока выкарыстоўвае звароткі як звароты да беларускага народа, якія адначасова з'яўляюцца заклікам да абуджэння, сумеснай працы ў новым грамадстве. Прыкладам могуць паслужыць некаторыя строфы з верша «Гэй, за працу хутчэй!..», надрукаванага ў 1921 годзе ў газеце «Савецкая Беларусь», а пазней – у зборніку «Заранкі» пад назвай «Гімн працы»:

<i>Воля – шчасця зара –</i>	<i>Працаўнік-беларус,</i>	<i>Дык, бяладдзе, гэі, прэч!</i>
<i>Асвятліла наш край.</i>	<i>Прад табой вольны шлях:</i>	<i>Праца ў наступ ідзе.</i>
<i>Беларускі народ,</i>	<i>Сабяры ж ты ўсю моц</i>	<i>Заяснеў вольны шлях</i>
<i>Песняй волю вітай!</i>	<i>І будуй новы гмах!</i>	<i>Для працоўных людзей.</i>

Яшчэ адна моўная асаблівасць, якая «працуе» на ўзмацненне публіцыстычнага эфекту ад вершаў – гэта выкарыстанне ўстойлівых выказаў (фразалагізмаў, своеасаблівых штампаў), характэрных для грамадскай (але не бытавой або асобасна-інтымнай) сферы жыцця. Так, верш «У час вайны» змяшчае наступныя ўстойлівыя выразы названага характару: *цяжка на сэрцы; стогне ... люд ад бяды; смерць людзей косіць; ліеца ... братняя кроў; душа рвецца; загоім ... раны і інш.*

Паэзія Я. Журбы адзначана тым, што аўтар не хавае «між радкоў» свае пачуцці: і нянавісьць да ворагаў, і любоў да радзімы, і ўшанаванне памяці калег-паэтаў, якія ўжо пакінулі гэты свет, і захапленне свабоднай працай на

зямлі, і пачуцці да каханай – пра ўсё гэта гаворыцца непасрэдна, «як ёсць». Пры гэтым уласна «спектр пачуццяў», адлюстраваных у вершах, таксама вельмі шырокі, нават уключае «палярныя» паняцці: сум і радасць, адчай і спадзяванне на лепшае.

Характэрна, што ў многіх вершах Я. Журбы раскрыццё ўнутранага стану лірычнага героя, яго настрою, думак, мар, жаданняў, пачуццяў ажыццяўляецца не проста «на фоне» апісання прыроды, а нават праз гэта апісанне. Узнікае ўражанне своеасаблівага паралелізму ў выкладзе, адчуванні поўнай сінхранізаванасці стану чалавека і наваколля. Напрыклад, у вершы «Пад шум ветру» для характарыстыкі стану лірычнага героя паэт выкарыстоўвае словы і выразы *цяжка, горка, буду цярпець, пакутныя грудзі, баліць сэрца, ные душа, лёс злыдэрны*; разам з гэтым у дачыненні да прыроды ўжываюцца традыцыйныя метафары і эпітэты *сонца закацілася, цёмная ноч, сярдзітая галіна, змрок беспрасветны, панурае неба лье слёзы, вецер свішча*:

*Даўно закацілася сонца за бор,
І дзённыя зыкі патроху уніклі,
Эх, цяжка мне, горка, я буду цярпець:
Пакутныя грудзі к цярпенню прывыклі...*

*Ўжо цёмная ноч агарнула зямлю,
Ўзвываючы ўвокал нязведныя чары.
Сярдзітая галіна б'е ў вакно,
І вецер гудзіць, наганяючы хмары.*

*Баліць маё сэрца і ные душа.
Як дораг бы быў цяпер голас прыветны!
Дык не – лёс злыдэрны мне шчасця не даў:
Ўвакол толькі бачу я змрок беспрасветны.
(...)*

*Як зоркі бліскучыя там ў вышыні,
Кудысь яны клічуць і цягнуць нясмела.
Вось чую я ціхі яе галасок:
«Цябе я пабачыць даўно ўжо хацела...»*

*А мілая кветка, ты зноўку са мной?..
Я бычу цябе – і мне шчасна так стала.
Прыядзь да мяне, мая птушка, бліжэй!..
І зніклі ўсе мары – зноў процьма настала.*

*Панурае неба лье слёзы свае,
А вецер ўсё свішча, гуляе ў абшары.
Трывога залезла у сэрца маё:
Ці прыйдуць ізноў ка мне светлыя мары?*

Любоў да радзімы – гэта адначасова і непарыўна яшчэ і любоў да роднай прыроды. Так, у апошніх строфах верша «На радзіме» мы чытаем:

<i>Назіраў я пільна</i>	<i>Ведаў я тут працу,</i>	<i>Расцвіла мне ў сэрцы</i>
<i>Хараство прыроды;</i>	<i>Знаў і адпачынак...</i>	<i>Ў маладыя годы</i>
<i>Тут пазнаў і радасць,</i>	<i>Захаваў надоўга</i>	<i>Любасць да радзімы,</i>
<i>Бачыў і нягоды.</i>	<i>Ў сэрцы успамінак.</i>	<i>Да красы прыроды.</i>

Такое фактычнае атаясамліванне радзімы і роднай прыроды робіцца цалкам зразумелым, калі ўзгадаць той факт, што Я. Журба нарадзіўся ў вялікай сялянскай сям’і, якая складалася з 12 чалавек, і з самага маленства добра зведаў і прыгажосць наваколля, і пэўную нястачу, і працу дзеля хлеба (пра што сказана ў лірыка-біяграфічным вершы «Маё маленства»).

Калі гаварыць пра рытміку і рыфму вершаў Я. Журбы, трэба адзначыць, што вершаваны памер звычайна вельмі дакладны, строга вывераны, а рыфма прысутнічае не ва ўсіх радках строфы. У гэтым плане вельмі паказальны верш «Зоры і рань», які падзелены на чатырохрадковыя строфы, а рыфмуюцца з іх толькі апошнія радкі суседніх строф:

<i>Колькі зор на небе –</i>	<i>Будзем к зорам рвацца,</i>	<i>У жыцці мы доўга</i>
<i>Іх не пералічыць;</i>	<i>Што так свецяць ясна,</i>	<i>Гартавалісь крэпка:</i>
<i>Колькі ран у жыцці, –</i>	<i>Будзем часта рвацца</i>	<i>Мы ўжо не баімся</i>
<i>Не залечыць ўсіх.</i>	<i>Ад зямных нягод.</i>	<i>Ворагаў ліхіх...</i>

<i>Але жыцця раны</i>	<i>Будзем верыць шчыра,</i>	<i>Дык, жыццёвыя раны</i>
<i>І нягоды злыя,</i>	<i>Ўсёй душою верыць,</i>	<i>І нягоды злыя,</i>
<i>Вам-ткі не заціснуць</i>	<i>Што ўжо хутка пройдзе,</i>	<i>Вам-ткі не заціснуць</i>
<i>Светлых дум маіх!</i>	<i>Згіне дрэнны год.</i>	<i>Светлых дум маіх!</i>

Як бачна з прыведзенага прыкладу, рыфма ў вершах Я. Журбы звычайна дакладная. Пры гэтым трэба адзначыць, што найчасцей паэтам рыфмуюцца аднолькавыя або розныя граматычныя формы слоў адной і той часціны мовы (часта – дзеясловы або назоўнікі). Так, у вершы «Рыбалоў», які складаецца з 24 радкоў, несупадзенне ў часціне мовы зрыфмаваных слоў сустракаецца толькі аднойчы – у пары «знік – вортаўнік»:

*Развіталыны бляск кідаюць
Промні сонца над сялом.
Навальніца адшумела;
Сціх над вечар дождж і гром.*

Цёмны лес – нібы ў задуме.
 Гоман дня паволі знік.
 Дрэмле дуб стары ля рэчкі,
 Бы нядбалы вартаўнік.
 Рэчка быстрая струменіць
 У бухматых берагах.
 Ёсё часцей туман кладзеца
 Белай ватай на палях.
 Ля кустоў бядняцкі човен;
 Сець збірае ў ім рыбак,
 Лёс гаротны праклінае, –
 Б'еца ў голодзе бядак.
 У старой яго хаціне –
 Жонка й семера дзяцей.
 Дзеці ходзяць па суседзях,
 Хлеба просяць у людзей.
 З ім адвечна яго гора;
 Сэрца ные і шчыміць.
 І, шнуруючы над рэчкай,
 Кáня позняя скігліць.

Параўноўваючы паэзію Я. Журбы з творамі іншых паэтаў, згуртаваных вакол «Нашай нівы», трэба адзначыць, што ў яго вершах фальклорныя матывы прасочваюцца ў меншай ступені. Дарэчы, Я. Журба пазбягае выкарыстання казачных персанажаў, характэрных для народных усходнеславянскіх казак; фальклорныя матывы праяўляюцца хутчэй на ўзроўні не зместу, а формы. Так, верш «Песня» формай і памерам сапраўды нагадвае народныя песні (пра што гаворыць і сама назва); верш «Песня над калыскай» уяўляецца як стылізацыя пад калыханку, пра што сведчыць і традыцыйнае «баю, баю, бай». Цікава, што ў апошнім з названых твораў рыфмуюцца ўсе радкі, хоць зрыфмаваныя словы і «раскіданы» па розных строфах:

<i>Хлопчык адзінокі,</i>	<i>Хай і гінуць сілы,</i>	<i>І тады народу</i>
<i>Яначка мой мілы,</i>	<i>Але час настане –</i>	<i>Добра будзе, дзетка,</i>
<i>Ціха спачывай.</i>	<i>Зможам мы ў баю.</i>	<i>Шчасны будзе край.</i>

<i>Бацька твай далёка,</i>	<i>І тады, мой мілы,</i>	<i>Зapanуе згода,</i>
<i>Там кладзе ўсе сілы</i>	<i>Будзем грамадзяне</i>	<i>Будзе край у кветках, –</i>
<i>Ён за родны край.</i>	<i>Мы ў сваім краю.</i>	<i>Прыйдзе вечны май.</i>
<i>Баю, баю, бай.</i>	<i>Баю, бай, баю.</i>	<i>Баю, баю, бай.</i>

Пра ўвагу паэта да формы твора сведчыць і верш «Санет», які створаны сапраўды ў форме класічнага санета, складаецца з 14-ці радкоў, прычым

7-ы і 14-ы радкі (*Але аб чым – тады мне не сказала*) паўтараюцца. Дарэчы, паўтор як сродак стварэння вобразнасці, узмацнення экспрэсіі верша сустрэкаецца і ў іншых творах Я. Журбы. Напрыклад, у вершы «Зімовая ноч» апошняя страфа паўтарае першую:

*Месяц свеціць. Ноч ахутала зямлю.
Навакол раўніна снежная ляжыць;
Бель закрыла сенажаці і раллю
Санкі свішчуць, конь малаккаю ляціць.*

Узгадаем у гэтых адносінах таксама верш «Прыйшла вясна цудоўная...», у якім першы радок кожнай страфы пачынаецца з слоў «прыйшла вясна», а далей ідзе значэнне-прыметнік (у кожнай страфе новае: *магутная, шумлівая, прыгожая, цяністая, цудоўная, ясная*), апошні ж радок кожнай страфы зноў аднолькавы:

*Прыйшла вясна магутная,
Прырода ажыла.
Устань, усё пакутнае:
Вясна, вясна прыйшла!*

*Прыйшла вясна цяністая,
Лясам ліству дала.
Ўжо знікла вея мглістая:
Вясна, вясна прыйшла!*

*Прыйшла вясна шумлівая,
Руччамі загула;
Шуміць рака бурлівая:
Вясна, вясна прыйшла!*

*Прыйшла вясна цудоўная
І кветкі прынясла –
Духмяная, чароўная...
Вясна, вясна прыйшла!*

*Прыйшла вясна прыгожая,
К нам птушак прывяла.
Звіняць іх песні гожыя:
Вясна, вясна прыйшла!*

*Прыйшла вясна к нам ясная
І сонца нам дала.
Устаньце, ўсе няшчасныя:
Вясна, вясна прыйшла!*

Некаторыя вершы Я. Журбы адзначаны наяўнасцю рэмінісцэнцый. Так, верш «Арол» відавочна вымушае ўзгадаць А.С. Пушкіна («Узнік»); у вершы «Раскуты Праметэй» выкарыстоўваецца міфалагічны сюжэт пра Бога, які дапамагаў людзям і быў за гэта пакараны; у вершы «Скала і сфінкс» у іншасказальнай форме сцвярджаецца думка пра непазбежнасць перамогі працоўнага народа над багацеямі-прыгнятальнікамі. Важна, што ў падобных творах Я. Журбы развіццё падзей разгортваецца па-свойму, не так, як у крыніцы-арыгінале: паводле Я. Журбы, Праметэй не быў вызвалены Гераклам, а сам скінуў ланцугі і вызваліўся ад пакут.

У заключэнне адзначым, што паэзію Я. Журбы першай паловы XX стагоддзя бездакорнай і поўнаасцю «адшліфаванай» назваць нельга, але разам з тым відавочна, што, прасякнутыя верай у лепшую будучыню працоўнага беларускага народа, вершы гэтага паэта паўплывалі пэўным чынам на беларускамоўны літаратурны працэс.

Літаратура:

1. Беларуская мова: энцыкл. / Беларус. Энцыкл.; пад рэд. А.Я. Міхневіча; рэдкал.: Б.І. Сачанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭн, 1994. – 655 с.
2. *Пушча, Я.* Збор твораў: у 2 т. / Я. Пушча.– Мн.: Маст. літ., 1993.

Электронный архив библиотеки МГУ имени А.А. Кулешова